

การพัฒนาบทบาทพระสงฆ์ในการแก้ปัญหาความขัดแย้งในสังคมไทย

The Monk Role Development for Resolving the Conflicts in Thai Social

สมพงษ์ เกษานุช, จำนวน ๖ หน้า
ดร.ทรงศักดิ์ จิระสมบัติ, รศ.ดร.สัญญา เคนาภูมิ**

บทคัดย่อ

บทความนี้มุ่งศึกษา การพัฒนาบทบาทพระสงฆ์ในการแก้ปัญหาความขัดแย้งของสังคมไทย เป็นการนำเสนอเนื้อหาเกี่ยวกับสภาพความขัดแย้งของสังคมไทยในปัจจุบันตลอดทั้งแนวทางในการจัดการความขัดแย้งทางสังคม รวมทั้งบทบาทของพระสงฆ์ต่อสังคมไทยในยุคปัจจุบัน และแนวทางการพัฒนาบทบาทพระสงฆ์ในการแก้ปัญหาความขัดแย้งของสังคมไทย ที่ต้องพัฒนาอย่างเป็นระบบโดยเริ่มจากการปลูกศรัทธาด้วยการพัฒนาตนให้เป็นผู้จรรโลงสังคม ซึ่งพระสงฆ์ต้องพัฒนาตนให้เป็นผู้นำทางจิตวิญญาณ และเป็นแบบอย่างที่ดีแก่สังคม พร้อมกับการพัฒนาความสัมพันธ์กับสังคมด้วยการพัฒนา การส่งเสริมกิจกรรมที่ดีมีคุณค่าให้ต่อเนื่อง และต้องยึดหลักการในการพัฒนาคือความเป็นกลางทางการเมือง เป็นผู้ให้สติและปัญญาแก่สังคม และต้องอยู่เหนือความขัดแย้งพร้อมกับการสร้างภูมิคุ้มกันให้สังคม ด้วยการใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาในการป้องกันความขัดแย้งที่อาจเกิดขึ้นใหม่ในอนาคต

คำสำคัญ: บทบาทพระสงฆ์, ความขัดแย้ง, การแก้ปัญหาความขัดแย้ง

Abstract

This article aims to study The role of the clergy in the resolution of social conflicts Thailand. A presentation on the state of social conflict in Thailand during the current guidelines for the management of social conflicts.Including the role of the priest in modern society Thailand. And the development of the clergy in the resolution of social conflicts Thailand.The need to develop a systematic beginning.Growing faith with their development to sustain the society. The clergy need to develop their spiritual leader

* นักศึกษาหลักสูตรรัฐประศาสนศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์ คณะรัฐศาสตร์ และรัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม

** อาจารย์คณะรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม

and a role model for society. Along with the development of relations with social development. Promoting activities that provide valuable continuity. And must adhere to the principle of the development is political neutrality. As a social consciousness and wisdom. It is beyond dispute Immunization with the society. Using the principles of Buddhism in preventing conflicts that may arise in the future.

Keywords: The Monk Role, Conflicts, the solution to the conflict

๑. บทนำ

ความขัดแย้งของสังคมไทยมีเรื่อยมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ไม่ว่าจะเป็นความขัดแย้งระหว่างชนชั้นนำที่ยุติลงด้วยการเปลี่ยนแปลงการปกครองในวันที่ ๒๔ มิถุนายน ๒๔๗๕ หลังจากนั้น ก็เกิดความขัดแย้งเชิงอุดมการณ์ระหว่าง ประเทศไทยกับ พรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย ตั้งแต่ปี ๒๔๙๒-๒๕๒๕ ซึ่งสิ้นสุดลงด้วยนโยบายการให้อภัยตามคำสั่งที่ ๖๖/๒๕๒๓ ต่อมาก็เป็นความขัดแย้งระหว่างรัฐบาลเผด็จการกับกระแสเรียกร้องประชาธิปไตยของประชาชน อันก่อให้เกิดเหตุการณ์ ๑๔ ตุลา ๒๕๑๖ และพฤษภาทมิฬ ๒๕๓๕ แต่ความขัดแย้งที่ผ่านมายังไม่มีความรุนแรงเท่าความขัดแย้งของสังคมในปัจจุบันที่ยืดเยื้อ เรื้อรังในขณะนี้ ที่เริ่มต้นตั้งแต่ปลายปี ๒๕๔๘ และพัฒนามาเป็นความขัดแย้งระหว่าง “เสื้อเหลือง” กับ “เสื้อแดง” อยู่จนถึงทุกวันนี้ ความขัดแย้งยาวนานนี้ยังไม่มีใครรู้ว่าจบลงอย่างไร^๑ แม้

จะมีการรัฐประหารมาแล้วถึงสองครั้ง เมื่อปี ๒๕๔๙ และการรัฐประหารของรัฐบาลปัจจุบัน แต่ในห้วงเวลาปัจจุบันก็ยังเห็นได้ชัดว่าสังคมไทยยังคงอยู่ในสภาวะของความขัดแย้งที่ฝังรากลึกอย่างรุนแรง แม้จะไม่สามารถแสดงออกได้เพราะถูกควบคุมด้วยกฎหมายของรัฐบาลทหาร แต่ความขัดแย้งก็พร้อมที่จะประทุได้ทุกเวลา ซึ่งทำให้เกิดผลกระทบต่อสังคมอย่างกว้างขวางทั้งด้านการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม ฉะนั้นหากเรายังไม่ปล่อยให้สังคมตกอยู่ในสภาพแบบนี้ต่อไป ประเทศชาติบ้านเมืองคงจะมีความขัดแย้งจนฝังรากลึกที่ยากจะแก้ไขได้

ดังนั้น ในบทความนี้ผู้เขียนต้องการที่จะนำเสนอแนวทางและวิธีในการพัฒนาบทบาทองค์กรทางพระพุทธศาสนาที่มีพระสงฆ์เป็นแกนหลักในการปลูกฝังคุณงามความดีแก่คนในสังคม เนื่องจากสังคมไทยตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน มีองค์กรทางพระพุทธศาสนาเป็นผู้แสดงบทบาทใน

๑ บวรศักดิ์ อุวรรณโณ, *ผ่าทางตันวิกฤติประเทศไทย ความขัดแย้งในประเทศไทย : สาเหตุ ผลกระทบ และทางแก้*. แหล่งที่มา : <http://www.oknation.net/blog/nhongkampangdin/2010/03/28/entry-๑>, [๑ พฤษภาคม ๒๕๕๙].

การส่งเสริมความรักความสามัคคีแก่คนในสังคม พระสงฆ์มีฐานะเป็นผู้นำจิตวิญญาณทางสังคม^๒ ดังนั้น หากพระสงฆ์ได้แสดงบทบาทในการช่วยแก้ปัญหาความขัดแย้งของสังคมไทยในปัจจุบันอย่างเหมาะสม จะสามารถแก้ปัญหาดังกล่าวได้ ทั้งนี้ เนื่องจากพระสงฆ์ในปัจจุบันก็มีความรู้ความสามารถ และได้เข้ามามีบทบาทในการช่วยพัฒนาสังคมในรูปแบบที่หลากหลาย^๓ อีกทั้งในการแก้ปัญหาความขัดแย้งทางสังคมนั้นพระสงฆ์จะต้องพัฒนาบทบาท โดยใช้ทั้งศาสตร์และศิลป์ในการดำเนินงานเพื่อจัดการกับคนในสังคม ให้มีความรู้ความเข้าใจในสถานการณ์ของบ้านเมืองตลอดทั้งสร้างแนวความคิดให้ประชาชนรู้แล้วเข้าใจในหน้าที่ สิทธิ เสรีภาพ ที่อยู่ภายใต้กฎระเบียบและการประพฤติปฏิบัติที่เหมาะสม เพื่อให้ระบบอื่นๆในสังคมมีการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดี ให้สังคมเกิดความรักความสามัคคีมีการแสดงออกทางการเมืองอย่างเหมาะสมและถูกต้องไม่ให้เกิดเป็นเครื่องมือ

เพื่อสร้างความขัดแย้งในสังคมของฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง อย่างที่กำลังเกิดขึ้นในปัจจุบัน

๒. ระเบียบวิธีการศึกษา

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้เป็นการศึกษาแบบผสมวิธีทั้งการศึกษาเอกสาร (Document research) การศึกษาปรากฏการณ์ (Phenomena research) ผู้เขียนทำการรวบรวมแนวคิดเกี่ยวกับบทบาทของพระสงฆ์ไทยโดยพัฒนาเป็นกรอบแนวคิดโดยเริ่มจากการศึกษาจากปรากฏการณ์ (Phenomena) ด้วยการสังเกตพฤติกรรมการบริหารกิจการของพระสงฆ์ไทย เป็นการเบื้องต้นของการพัฒนาขอบเขตด้านเนื้อหาสาระหรือกรอบแนวคิด จากนั้นทำการพัฒนาด้วยวิธีการที่หลากหลายเริ่มต้นจากวิธีการคิดเชิงเหตุผล^๔ การศึกษานำร่อง (Pilot study) ซึ่งเป็นการพัฒนากรอบแนวคิดจากทฤษฎีฐานราก^๕ และการสัมภาษณ์เชิงลึกจากผู้มีประสบการณ์ทางการวิจัยและการบริหารงาน

^๒ ไอศูรย์ อินทร์เพชร, “บทบาทพระสงฆ์ในการพัฒนาสังคมเฉพาะกรณีพระเทพสาครคามุนี (แก้ว สวณฺเณโชโต)”, *วิทยานิพนธ์หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย) , ๒๕๕๓.

^๓ ศักดา ภาคจันทร์, “การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามหลักไตรสิกขาของพระสังฆาธิการอำเภอลำปลายมาศ จังหวัดบุรีรัมย์”, *วิทยานิพนธ์หลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย) , ๒๕๕๗.

^๔ สัญญา เคนาภูมิ, “การสร้างกรอบแนวคิดการวิจัยทางรัฐประศาสนศาสตร์โดยการใช้วิธีการคิดเชิงเหตุผล”, *ราชภัฏเพชรบูรณ์สาร สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบูรณ์*, ปีที่ ๑๖ ฉบับที่ ๑ (มกราคม-มิถุนายน ๒๕๕๓) : หน้า ๑-๑๙.

^๕ สัญญา เคนาภูมิ, “การสร้างกรอบแนวคิดการวิจัยด้วยทฤษฎีจากฐานราก”, *วารสารวิจัยและพัฒนาวิทยาลัย* ในพระบรมราชูปถัมภ์ สาขามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์, ปีที่ ๑๐ ฉบับที่ ๓ (กันยายน-ธันวาคม ๒๕๕๘).

ยุติธรรมด้วยวิธีการจัดการความรู้ (KM)^๖ พร้อมกับทำการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องเพื่อหาความลงตัวของกรอบแนวคิดการวิจัย^๗ และทำการตรวจสอบกรอบแนวคิดการวิจัยให้มีความน่าเชื่อถือมากยิ่งขึ้นโดยวิธีการบูรณาการระเบียบวิธีที่หลากหลาย^๘ ดังนั้นผลการศึกษาก็มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

๓. สภาพความขัดแย้งของสังคมไทย

ปัจจุบันสังคมไทยกำลังเผชิญกับความแตกแยกทางความคิดในชั้นที่รุนแรง มีการแบ่งฝ่ายเป็นสีต่าง ๆ แม้แต่ในที่ทำงานในสถาบัน หรือครอบครัวเดียวกันก็ตาม ส่งผลให้เกิดวิกฤตการณ์ทางสังคมอย่างต่อเนื่อง นับตั้งแต่การทำรัฐประหารในปี ๒๕๔๙ มาถึงการก่อม็อบยึดสนามบินยึดทำเนียบรัฐบาล ย่านชุมชนธุรกิจใจกลางเมือง ก่อให้เกิดความเสียหายทางเศรษฐกิจคิดเป็นเงินหลายแสนล้านบาท มีจำนวนผู้เสียชีวิตและบาดเจ็บมากที่สุด ในประวัติศาสตร์ของไทย ยังมีความสับสนใน

แนวทางทางแก้ไข สภาพของบ้านเมืองในปัจจุบันอาจเรียกได้ว่าอยู่ในสภาวะสุญญากาศ^๙ ความขัดแย้งของสังคมถูกปลุกเค้าให้เป็นความขัดแย้งฝังลึกระหว่างประชาชน ลูกกลมไปทุกที่ ทั้งในครอบครัว ในเพื่อนฝูง ในที่ทำงาน หรือแม้ระหว่างคนในภูมิภาคต่างๆ ของประเทศ โดยเฉพาะคนภาคอีสานมีความคิดที่ขัดแย้งกับคนภาคใต้ หากไม่สามารถระงับความขัดแย้งที่รุนแรงนี้ให้ยุติลงโดยเร็ว ความเป็นชาติไทยหนึ่งเดียวกันของคนไทยอาจสั่นคลอนรุนแรงขึ้นดังที่จะเห็นได้ว่าความขัดแย้งของสังคมปัจจุบันมีผลกระทบต่อทุกสถาบันของประเทศทั้งกรณีที่รัฐบาลถูกตั้งฉายาที่แสดงให้เห็นถึงการไม่ยอมรับ องค์กรอิสระต่างๆ ถูกทำลายและแสดงการไม่ยอมรับ หรือแม้แต่ศาลก็ถูกวิพากษ์วิจารณ์อย่างเปิดเผย สถาบันองคมนตรีซึ่งควรอยู่เหนือความขัดแย้งทางการเมืองก็เป็นเป้าการโจมตีของคนบางกลุ่ม วิกฤติความเป็นธรรมนี้บั่นทอนความเชื่อมั่น (Trust) ในสถาบันทั้งหลาย และอาจ

^๖ สัญญา เคนาภูมิ, “การสร้างกรอบแนวคิดการวิจัยทางรัฐประศาสนศาสตร์โดยวิธีการจัดการความรู้”, วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี, ปีที่ ๕ ฉบับที่ ๒ (กรกฎาคม-ธันวาคม ๒๕๕๗) : หน้า ๑๓-๓๒.

^๗ สัญญา เคนาภูมิ, “การสร้างกรอบแนวคิดการวิจัยเชิงปริมาณทางรัฐประศาสนศาสตร์จากการทบทวนวรรณกรรม”, วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุตรธานี, ปีที่ ๓ ฉบับที่ ๑ (มกราคม-มิถุนายน ๒๕๕๗).

^๘ สัญญา เคนาภูมิ, “การสร้างกรอบแนวคิดการวิจัยเชิงสำรวจทางรัฐประศาสนศาสตร์”, วารสารวไลยอลงกรณ์ปริทัศน์ มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์, ปีที่ ๓ ฉบับที่ ๒ (กรกฎาคม-ธันวาคม ๒๕๕๖) : หน้า ๑๖๙-๑๘๕.

^๙ สภาอาจารย์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์, “ทางออกของความแตกแยกของสังคมและการเมืองไทย”, เสวนาสภาอาจารย์ครั้งที่ ๘/๒๕๕๓, (สารสภาอาจารย์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์, ปีที่ ๓๑ ฉบับที่ ๘ (๒๐ กรกฎาคม ๒๕๕๓) สงขลา : มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์, ๒๕๕๓).

นำมาซึ่งความล่มสลายของประชาธิปไตยได้หากปล่อยให้ยืดยื้อ ซึ่งสาเหตุของความขัดแย้งหากพิจารณาอย่างผิวเผินความขัดแย้งนี้ เป็นเรื่อง “บุคคล” ระหว่างอดีตนายกรัฐมนตรีและผู้สนับสนุนกับฝ่ายต่อต้าน ถ้าวิเคราะห์แนวนี้เราก็พอจะมองออกมาว่า เมื่ออดีตนายกรัฐมนตรีและผู้สนับสนุนกับฝ่ายต่อต้าน ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งเลิกเราไปไม่ว่าจะด้วยเหตุใด ความขัดแย้งนี้ก็จบและประเทศไทยก็เดินต่อไปได้ตามปกติ^{๑๐} แต่จุดอ่อนการวิเคราะห์แนวนี้ก็คือ ไม่ได้ดูที่ “ต้นเหตุ” ของการได้มาซึ่งอำนาจการเมืองของผู้มีอำนาจเดิมและการใช้อำนาจ (ซึ่งรวมถึงอำนาจตามกฎหมาย อิทธิพลหรืออำนาจในความเป็นจริงและเงิน) ว่ามีฐานมาจากความขัดแย้งเชิงโครงสร้างทางเศรษฐกิจและทางสังคมที่ซ่อนตัวอยู่ ความขัดแย้งดังกล่าวมีลักษณะบุคคลของคู่ขัดแย้งอยู่ก็จริง โดยรากฐานสำคัญก็คือความขัดแย้งเชิงโครงสร้างในการจัดสรรทรัพยากรและความมั่งคั่ง ระหว่าง “คนมี” กับ “คนไม่มี” รวมถึงแนวความคิดและความคาดหวังต่อระบอบประชาธิปไตยที่แตกต่างกัน ซึ่งเป็นความขัดแย้งระหว่าง “คนมั่งมีมหาศาล” และ “คนชั้นกลาง” ฝ่ายหนึ่ง กับ “คนจนส่วนใหญ่” อีกฝ่ายหนึ่งซ่อนตัวอยู่ได้เศรษฐกิจแบบกึ่งเปิดกึ่งปิด และการเมืองแบบกึ่งเผด็จการกึ่งประชาธิปไตย ความขัดแย้งนี้เป็นความขัดแย้งเชิงโครงสร้างที่รอวันปะทุขึ้นไม่วันใดก็วันหนึ่ง แม้ว่าจะมีความพยายามปฏิรูป

การเมืองโดยรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๕๐ ซึ่งมีเจตนารมณ์ทำให้การเมืองเป็นของพลเมืองด้วยการขยายสิทธิ เสรีภาพ และส่วนร่วมทางการเมืองให้มากขึ้น พยายามทำให้ระบอบการเมืองโปร่งใสและสุจริตด้วยการเพิ่มองค์กรตรวจสอบมากถึง ๘ องค์กร และมีกระบวนการตรวจสอบหลายชั้นรวมทั้งการทำให้รัฐบาลมีเสถียรภาพและประสิทธิภาพก็ตาม

ดังนั้น สาเหตุปัญหาความขัดแย้งของสังคมจึงมีผลมาจากหลายด้าน โดยเฉพาะด้านสังคมที่เกิดจากความเหลื่อมล้ำในทางสังคมที่ขยายวงกว้างไปมาก การยึดติดค่านิยมในระบบอุปถัมภ์ โดยเฉพาะสถาบันหลักของประเทศ มีค่อนข้างรุนแรง ก่อให้เกิดปรากฏการณ์ย้ายข้ามสายงาน ความรู้ความสามารถ เล่นพรรคเล่นพวก อย่างต่อเนื่อง ประกอบกับสภาพสังคม และสภาพปัญหาต่าง ๆ มีความซับซ้อนมากขึ้นทำให้เกิดความขัดแย้งด้านผลประโยชน์ของกลุ่มต่างๆอย่างรุนแรงมากขึ้นขณะที่ด้านการเมืองที่เกิดจากการไม่เห็นคุณค่าและการไม่ยึดมั่นกระบวนการแก้ไขปัญห ความขัดแย้งในระบอบประชาธิปไตย แต่แก้ปัญห โดยการใช้อำนาจใช้การครอบงำ (dominate) ทั้งทางความคิด การใช้เงินการใช้ความรุนแรงการใส่ร้ายป้ายสีการกล่าวหาซึ่งกันและกัน ตลอดทั้งสถาบันทางการเมือง เช่น พรรคการเมือง รัฐสภา องค์กรอิสระต่างๆ มีความอ่อนแอและถูกแทรกแซง

^{๑๐} บวรศักดิ์ อุวรรณโณ, *ผ่าทางตันวิกฤติประเทศไทย ความขัดแย้งในประเทศไทย : สาเหตุ ผลกระทบ และ ทางแก้*, แหล่งที่มา : <http://www.oknation.net/blog/nhongkampangdin/2010/03/28/entry-1> [๑ พฤษภาคม ๒๕๕๙].

ร่งส่วนด้านการบริหารเป็นที่รับรู้กันว่ามีกลุ่มผลประโยชน์ต่างๆ โดยเฉพาะในทางธุรกิจเข้าไปมีอิทธิพลในพรรคการเมืองในรัฐบาลในระบบราชการ ผู้แทนประชาชนทั้ง ส.ส. และ ส.ว. ต่างก็ทำทุกวิถีทางที่จะไปเป็นรัฐบาลและที่สำคัญคือบทบาททหารในทางการเมืองเมื่อรัฐบาลต้องพึ่งพิงอาศัยอำนาจของทหารสนับสนุนเพื่อความอยู่รอดของรัฐบาล เพื่อผลประโยชน์ร่วมกันทำให้สถาบันทหารได้ปรับตัวเข้ามาอิทธิพลเหนือฝ่ายการเมืองมากขึ้น^{๑๑}

ความขัดแย้งก่อให้เกิดผลกระทบต่อประเทศชาติหลายด้าน โดยเฉพาะความศักดิ์สิทธิ์ของหลักนิติธรรมในบ้านเมืองถูกสั่นคลอนอย่างรุนแรงโดยรัฐเองและประชาชน พฤติกรรมการทุจริตของนักการเมืองและเจ้าหน้าที่ภาครัฐปรากฏเป็นข่าวมากมาย เป็นการแสดงให้เห็นความไม่เกรงกลัวต่อกฎหมายของผู้มีอำนาจและการที่ผู้ชุมนุมทั้งเสื้อแดงเสื้อเหลืองกระทำการทำลายกฎหมายได้โดยไม่มีอะไรเกิดขึ้น การลุกลามของความขัดแย้งในประเทศยังรุกรามกลายเป็นปัญหาระหว่างประเทศกับเพื่อนบ้าน เช่นกรณีกับประเทศกัมพูชา ซึ่งหากไม่จัดการให้ดีก็จะกระทบกับความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ ผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ และการเมืองระหว่างประเทศ และอาจลุกลามไปสู่ภูมิภาคก็เป็นได้ที่สำคัญที่สุดคือผลกระทบทาง

เศรษฐกิจที่อาจเกิดความสูญเสียแบบประเทศเกาหลีใต้ที่มีเหตุความรุนแรงของความขัดแย้งของสังคมน้อยกว่าไทยมาก แต่พบว่าการเกิดการเดินขบวน ๑๑,๐๓๖ ครั้ง ทำให้มีผลกระทบทางเศรษฐกิจถึง ๕.๖-๙.๖ พันล้านดอลลาร์สหรัฐซึ่งประเทศไทยของเรามีความรุนแรงกว่ามากย่อมส่งผลกระทบต่อความเชื่อมั่นของสังคมโลกที่มีต่อประเทศไทย ทั้งในด้านการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม ก็ต้องมีผลกระทบอย่างรุนแรงอย่างที่ไม่เคยมีมาก่อนในประวัติศาสตร์^{๑๒}

จะเห็นได้ว่า ความขัดแย้งของสังคมไทยนั้นเกิดขึ้นในทุกมิติ ทุกด้านของสังคม ซึ่งสาเหตุหลักมาจากความขัดแย้งในความคิดด้านการเมือง ความไม่เสมอภาคทางสังคม ความเหลื่อมล้ำทางสังคม ความอยุติธรรมของสังคม และความหละหลวมมาตรฐานในการบังคับใช้กฎหมายภายในสังคม จนก่อให้เกิดความเคลือบแคลงและมีการเรียกร้องสิทธิและความเสมอภาคของคนในสังคม รวมทั้งการเรียกร้องสิทธิทางการเมืองที่มีลักษณะของคู่ขัดแย้ง เป็นเหตุให้สังคมขาดคนกลางในการแก้ปัญหาความขัดแย้ง ความขัดแย้งดังกล่าวก่อให้เกิดผลเสียต่อประเทศ ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ หากสภาพของสังคมยังคงอยู่ในสภาพเช่นนี้ประเทศไทยย่อมเกิดความสูญเสียอีกนับไม่ถ้วน

^{๑๑} สภาอาจารย์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์, “ทางออกของความแตกแยกของสังคมและการเมืองไทย”. เสวนาสภาอาจารย์ครั้งที่ ๘/๒๕๕๓, (สารสภาอาจารย์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์,ปีที่ ๓๑ ฉบับที่ ๘ (๒๐ กรกฎาคม ๒๕๕๓), สงขลา : มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์, ๒๕๕๓.

^{๑๒} บวรศักดิ์ อุวรรณโณ, *ผ่าทางตันวิกฤติประเทศไทย ความขัดแย้งในประเทศไทย : สาเหตุ ผลกระทบ และทางแก้*, แหล่งที่มา : <http://www.oknation.net/blog/nhongkampangdin/2010/03/28/entry-1> [๑ พฤษภาคม ๒๕๕๙].

๔. การจัดการความขัดแย้งทางสังคม

สังคมควรต้องให้ความสนใจยิ่งต่อความขัดแย้งแบ่งขั้วในสังคมไทยว่าในที่สุดจะนำไปสู่สถานการณ์รุนแรงถึงขั้นสูญเสียเลือดเนื้อและชีวิต^{๑๓} การแก้ไขความขัดแย้งต้องใช้วิถีทางประชาธิปไตย และให้ทุกฝ่ายยุติการใช้ความรุนแรง ซึ่งการยึดอำนาจอาจแก้ได้เพียงเฉพาะหน้า แต่ไม่สามารถพัฒนาประชาธิปไตย ประชาธิปไตยต้องพัฒนาโดยวิถีทางประชาธิปไตย ความเป็นประชาธิปไตยต้องเกิดจากรากเหง้าของความเป็นชาติ มีความรักความหวงแหนสิทธิเสรีภาพ รู้จักหน้าที่ และยอมรับความแตกต่างหลากหลายของวัฒนธรรม การปลูกฝังบ่มเพาะประชาธิปไตยจึงต้องใช้เวลา ใช้การเรียนรู้ และรู้จักประยุกต์ในวิถีชีวิตประจำวัน^{๑๔} ซึ่งการจัดการกับความขัดแย้งสังคมต้องมีกรอบที่เป็นบรรทัดฐานร่วม หากต่างฝ่ายต่างเลือกกระทำสุดแท้แต่อารมณ์นำทางความขัดแย้งย่อมหาจุดลงตัวไม่ได้ การจัดการความขัดแย้งนี้อาศัยความคิดเห็นที่ตรงกันก่อนเป็นสำคัญ หากสมาชิกสังคมเข้าใจถูกต้องตรงตามกัน ย่อมจัดการความขัดแย้งให้ถูกทางไม่ยากนัก และความขัดแย้งมีอาจมองจากปัจจัยภายนอก เป็นต้นว่าการ

แย่งชิงอำนาจทางการเมือง การจัดสรร กระจายผลประโยชน์ไม่ลงตัวเพียงด้านเดียว แต่จะต้องลงลึกไปยังจิตวิญญาณมวลชน (จิตวิทยา) อันเป็นมูลเหตุจากภายในของคู่ขัดแย้งเหล่านั้น รากเหง้าของความชั่วร้าย คือ โลภ โทสะ โมหะ ที่ตกตะกอนในจิตใจมนุษย์เราอันเป็นต้นตอและภูมิหลังแห่งความขัดแย้ง มีผลต่อความสัมพันธ์ของคู่ขัดแย้ง โดยแสดงออกเป็นความคิดและการกระทำ^{๑๕} วิธีการในการจัดการความขัดแย้งนั้นมีหลายวิธีดังที่ สำนัก ระบุข้อพิพาท ได้เสนอวิธีการจัดการกับความขัดแย้ง ไว้ ๖ วิธี ได้แก่ ๑) ความขัดแย้งอาจยุติลงได้ด้วยการหลีกเลี่ยง หรือหนีปัญหา (Avoidance) ๒) การเจรจาต่อรอง (Negotiation) ๓) การไกล่เกลี่ยข้อพิพาท (Mediation) ๔) อนุญาโตตุลาการ (Arbitration) หรือการฟ้องร้อง (Litigation) ๕) การเผชิญหน้าและประท้วงอย่างสันติ (Non-Violence Confrontation) และ ๖) การใช้บังคับ (Forcing) ส่วนทฤษฎีของ Thomas Kenneth ได้เสนอว่าพฤติกรรมของบุคคลที่แสดงออกเพื่อยุติความขัดแย้ง^{๑๖} ได้แก่ ๑) การเอาชนะ (Competition) ๒) การร่วมมือ (Collaboration) ๓) การประนีประนอม (Compromising) ๔) การหลีกเลี่ยง

^{๑๓} เกษียร เตชะพีระ, เราจะฝ่าความขัดแย้งทางการเมืองไปได้อย่างไร. แหล่งที่มา : <http://tuktadevil.multiply.com/journal/item/9> [๑ พฤษภาคม ๒๕๕๙].

^{๑๔} มนตรี แสนสุข, ปุระชัย เปี่ยมสมบูรณ์, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์อนิเมทกรุ๊ป, ๒๕๕๐).

^{๑๕} ชมพู่ โกติรัมย์, ศาสตร์ว่าด้วยการระงับความขัดแย้ง. แหล่งที่มา : <http://www.thai post.net/news/060409/2866> [๑ พฤษภาคม ๒๕๕๙].

^{๑๖} เสริมศักดิ์ วิชาลาภรณ์, ความขัดแย้งการบริหารเพื่อการสร้างสรรค์, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทต้นอ่อนแกรมีจำกัด, ๒๕๕๐).

(Avoiding) และ ๕) การยอมให้ (Accommodation) ขณะที่จอห์นสัน และจอห์นสัน (Johnson & Johnson)¹⁷ ได้เสนอกลยุทธ์ในการจัดการความขัดแย้งว่าแต่ละคนมีรูปแบบการแก้ปัญหาเป็นของตนเอง สามารถเปลี่ยนแปลงการเรียนรู้และหาวิธีการใหม่ๆ ที่มีประสิทธิภาพในการจัดการความขัดแย้งในภาวะขัดแย้ง โดยประเด็นหลักที่ต้องใส่ใจ คือ การบรรลุวัตถุประสงค์ส่วนตัว เมื่ออยู่ในภาวะขัดแย้ง คนแต่ละคนจะมีวัตถุประสงค์ที่แตกต่างจากผู้อื่น และการรักษาสัมพันธภาพกับบุคคลอื่น ผ่านแบบพฤติกรรมในการจัดการความขัดแย้ง ๕ แบบ คือ ๑) ลักษณะแบบ “เต่า” (ถอนตัว, หดหู่) มีลักษณะหลีกเลี่ยงความขัดแย้ง ยอมละวัตถุประสงค์และความสัมพันธ์ส่วนตัว โดยการหลีกเลี่ยงไม่เผชิญกับคู่กรณี จะไม่ตัดสินใจอย่างใดอย่างหนึ่งเพื่อแก้ปัญหา ๒) ลักษณะแบบ “ฉลาม” (บังคับ, ขอบใช้กำลัง) เป็นการแก้ปัญหาคความขัดแย้งโดยใช้อำนาจตามตำแหน่ง คำนึงถึงเป้าหมายงานหรือความต้องการของตนเองมากกว่าความสัมพันธ์กับเพื่อนร่วมงาน ๓) ลักษณะแบบ “ตุ๊กตาหิม” (สัมพันธภาพราบรื่น) เชื่อว่าความขัดแย้งหลีกเลี่ยงได้เพื่อเห็นแก่ความกลมเกลียว ยอมยกเลิกเป้าหมายเพื่อรักษาสัมพันธภาพอันดีไว้ ๔) ลักษณะแบบ “สุนัขจิ้งจอก” (ประนีประนอม, แก้ปัญหาเฉพาะหน้า) จะคำนึงถึงเป้าหมายส่วนตนและ

สัมพันธภาพกับบุคคลอื่นในระดับปานกลางแสวงหาการประนีประนอม พร้อมและเต็มใจที่จะสละวัตถุประสงค์และสัมพันธภาพบางส่วนเพื่อหาข้อตกลงร่วมที่ดีและ ๕) ลักษณะแบบ “นกฮูก” (เผชิญหน้ากัน, สุขุม) จะมองความขัดแย้งว่าเป็นปัญหาที่จะต้องแก้ไข ให้คุณค่าแก่เป้าหมายและสัมพันธภาพ สิ่งที่ต้องการคือการบรรลุเป้าหมายของตนเองและผู้อื่น

ซึ่งแนวทางการจัดการความขัดแย้งเพื่อให้สังคมไทยไปสู่เป้าหมายการเป็นสังคมสันติสุขอย่างมีประสิทธิภาพนั้นผู้เขียนจะนำเสนอเฉพาะแนวคิดที่มีความสอดคล้องกับบทบาทของพระสงฆ์ ดังนี้

๑. การแก้ปัญหาคความขัดแย้งด้วยแนวทางประชาธิปไตย สภาอาจารย์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์^{๑๘} ได้เสนอแนวคิดไว้โดยมีหลักการคือการแก้ปัญหาคความขัดแย้ง ความแตกแยกที่เกิดขึ้นในสังคมต้องยึดหลักประชาธิปไตย โดยใช้หลักการเผชิญหน้าของทุกฝ่าย เพื่อหาทางออกผ่านกลไกในระบบรัฐสภา คณะกรรมการปรองดองแห่งชาติที่กำลังทำงานน่าจะเป็นการซื้อเวลาของรัฐบาลมากกว่า ซึ่งแนวทางในการแก้ปัญหาระยะยาวควรเริ่มจากการสร้างความเข้มแข็งให้ระบบพรรคการเมือง ทำให้พรรคการเมืองหลุดออกจากการครอบงำของกลุ่มทุน กลุ่มผลประโยชน์ต่างๆ หลังจากนั้นค่อยสร้างการเรียนรู้และการเห็นคุณค่า

¹⁷ Johnson, D.W & Johnson, R.T., “Cooperation and Competition : Theory and Research”, (Edina, MN : Interaction Book, 1987), p. 273.

^{๑๘} สภาอาจารย์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์, *ทางออกของความแตกแยกของสังคมและการเมืองไทย*. เสวนาสภาอาจารย์ครั้งที่ ๘/๒๕๕๓, (สารสภาอาจารย์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์, ปีที่ ๓๑ ฉบับที่ ๘ (๒๐ กรกฎาคม ๒๕๕๓), สงขลา : มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์, ๒๕๕๓).

ของการปกครองในระบอบเสรีประชาธิปไตยโดยกำหนดให้มีการบังคับเรียนเรื่องประชาธิปไตยในทุกระดับการศึกษาโดยเฉพาะระดับอุดมศึกษา

๒. การแก้ปัญหาความขัดแย้งด้วยแนวคิดสันติวิธี คือ การป้องกันการละเมิดสิทธิมนุษยชนของสภาพการใช้ความรุนแรงและสงคราม โดยให้เหตุผลว่า ในการสงคราม ไม่ว่าจะในครั้งโบราณหรือในปัจจุบัน จะมีการละเมิดสิทธิมนุษยชนอย่างรุนแรงโดยไม่สามารถทำอะไรได้มากนักสิทธิมนุษยชน เป็นการเคารพในศักดิ์และคุณค่าความเป็นคนทุกคน ต่อเมื่อมนุษย์มีจิตสำนึกในศีลธรรมพื้นฐานนี้จึงจะสามารถสร้างการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ และยังยืนได้^{๑๙} ดังที่ โคทม อารียา เสนอว่าสันติวิธี เป็นวิธีการจัดการกับความขัดแย้งวิธีหนึ่งโดยให้เหตุว่าการใช้สันติวิธีเป็นวิธีการที่น่าจะมีการสูญเสียน้อยที่สุด ทั้งระยะสั้นระยะยาวทั้งรูปธรรมและนามธรรม ผิดกับการใช้ความรุนแรง^{๒๐} สอดคล้องกับไพศาล วงศ์วรสิทธิ์ให้ข้อเสนอว่า สันติวิธีเป็นการแก้ไขความขัดแย้งในสถานการณ์ต่างๆ ที่ไม่ใช่ความรุนแรงกับคู่กรณีโดยเฉพาะอย่างยิ่งการทำร้ายร่างกายหรือการประทุษร้ายต่อร่างกายและชีวิต และพยายามจะอธิบายว่าสันติวิธีจะต้องมี

ความรักเป็นพลังผลักดันและเป็นตัวกำกับเอาไว้ด้วยจึงจะเป็นสันติวิธีที่แท้จริงตามนิยามนี้สันติวิธีจึงหมายรวมถึงการเจรจา การพูด การเขียน การประชุมตกลงแก้ข้อพิพาท ผ่านกระบวนการทางศาลและกฎหมาย และนอกจากนั้นยังมีสันติวิธีอีกรูปแบบหนึ่งที่เป็นพลังในการเปลี่ยนแปลงหรือเรียกได้ว่าเป็นหัวใจสำคัญของผู้ใช้สันติวิธีคือการปฏิบัติที่ไร้ความรุนแรง^{๒๑} ซึ่งประเด็นหลังนี้สอดคล้องกับแนวคิดของยีน ชาร์ป (Sharp, Gene)^{๒๒} ที่ได้พยายามจะอธิบายว่า หากปฏิบัติการประสบความสำเร็จจะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างใดอย่างหนึ่งในสามแนวทางใหญ่ ดังนี้ ๑) การเปลี่ยนทัศนคติเมื่อใช้ปฏิบัติการไร้ความรุนแรงแล้วฝ่ายตรงข้ามจะมีปฏิกิริยาต่อการกระทำไร้ความรุนแรงจนในที่สุดจะเกิดทัศนคติใหม่ขึ้นโดยให้การยอมรับต่อเป้าหมายของผู้ปฏิบัติเหล่านั้น ๒) การโอนอ่อนตามคือฝ่ายตรงข้ามยอมตามข้อเรียกร้องและปรับเปลี่ยนเข้ากับสถานการณ์ใหม่ที่เกิดขึ้น โดยมีได้เปลี่ยนทัศนคติของตัวเองแต่อย่างใด และ ๓) การบังคับโดยใช้ความรุนแรง ปฏิบัติการไร้ความรุนแรงอาจทำให้อำนาจของคู่ต่อสู้ลดทอนหรือถูกทำลายลงจนไม่สามารถจะควบคุมสถานการณ์ได้

^{๑๙} ประเวศ วะสี, สันติวิธีกับสิทธิมนุษยชน, (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ, ๒๕๔๕), หน้า ๖.

^{๒๐} โคทม อารียา, เอกสาร ๓๐ปี ๑๔ ตุลา, (จดหมายข่าวประชาชน, ๑ ตุลาคม ๒๕๔๖) , หน้า ๒๓-๒๕.

^{๒๑} ไพศาล วงศ์วรสิทธิ์, สร้างสันติด้วยมือเรา : คู่มือสันติวิธีสำหรับนักปฏิบัติการไร้ความรุนแรง, (กรุงเทพมหานคร : กลุ่มประสานงานศาสนาเพื่อสังคม, ๒๕๓๓).

^{๒๒} Sharp, Gene, The Politics of Nonviolent Action, (Boston : Porter Sargent, 1973).

๓. แนวทางการแก้ปัญหาความขัดแย้ง ด้วยหลักทางพระพุทธศาสนา พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต)^{๒๓} ได้กล่าวถึงการเป็นคนสมบูรณ์แบบ หรือมนุษย์โดยสมบูรณ์ ตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเพื่อเป็นสมาชิกที่ดีของสังคมว่า คนสมบูรณ์แบบหรือมนุษย์โดยสมบูรณ์นั้น ถือว่าเป็นสมาชิกที่ดีมีคุณค่าอย่างแท้จริงของมนุษย์ชาติ ซึ่งเรียกได้ว่าเป็นคนเต็มคน ผู้สามารถนำหมู่ชน และสังคมไปสู่สันติสุขและความสวัสดิได้นั้น ต้องมีสี่ปรัศธรรมหรือคุณสมบัติ ๗ ประการ ประกอบด้วย ๑) ฉัมมัญญาตา รู้หลักและรู้จักเหตุ (knowing principles, knowing causes) คือ รู้หลักการและกฎเกณฑ์ของสิ่งทั้งหลายที่ตนเข้าไปเกี่ยวข้องกับ การดำเนินชีวิต ในการปฏิบัติหน้าที่และดำเนิน กิจการต่างๆ รู้เข้าใจสิ่งที่ตนจะต้องประพฤติปฏิบัติ ตามเหตุผล เช่น รู้ว่าตำแหน่ง ฐานะ อาชีพ การ งานของตน มีหน้าที่และความรับผิดชอบอย่างไร ๒) อัถถัญญาตา รู้ความมุ่งหมายและรู้เหตุผล (knowing objective, knowing results) คือ รู้ ความหมาย ความความมุ่งหมายของหลักการที่ตน ปฏิบัติ เข้าใจวัตถุประสงค์ของกิจกรรมที่ตนกระทำ รู้ว่าตนกระทำอย่างนั้นๆ ดำเนินชีวิตอย่างนั้นๆ เพื่อประสงค์ประโยชน์อะไร หรือควรจะได้บรรลุถึง ผลอะไรที่ให้มีหน้าที่ ตำแหน่ง ฐานะ การงานอย่าง นั้นๆ ๓) อัถถัญญาตา รู้ตน (knowing oneself) คือ รู้ตามความเป็นจริงว่าตัวเรานั้นว่ามีภาวะฐานะ ตำแหน่ง ความรู้ กำลัง ความสามารถ ความถนัด และคุณธรรมเท่าไร อย่างไร แล้วประพฤติปฏิบัติ

ตนให้มีเหมาะสมให้สอดคล้องให้สัมฤทธิ์ผล รวมทั้ง พัฒนา แก้ไขปรับปรุงตนให้มีความเจริญงอกงาม ยิ่งขึ้นไป ๔) มัตตัญญาตา รู้ประมาณ (knowing-moderation) คือ รู้จักความพอดีในการบริโภค ทรัพย์ การใช้จ่ายทรัพย์ รู้จักความเหมาะสมพอดี ในการปฏิบัติในการพูดและการกระทำสิ่งต่างๆ โดยไม่เห็นแก่ความพอใจของตนเอง แต่ทำตาม ความพอดีที่จะส่งผลให้เกิดผลดีงามตามที่เห็นด้วย ปัญหา ๕) กาลัญญาตา รู้กาล (knowing occasion) คือ รู้กาลเวลาอันเหมาะสม และระยะเวลาในการ ประกอบกิจ ทำหน้าที่การงาน ปฏิบัติการต่างๆ และเกี่ยวข้องกับผู้อื่น เช่น รู้ว่า เวลาไหนควรทำ อะไร อย่างไร และทำให้ตรงเวลา ให้เป็นเวลา ให้ทันเวลา ให้พอเวลา ให้เหมาะสมเวลา ให้ถูกเวลา ตลอดจนรู้จักกะเวลาและวางแผนใช้เวลาอย่างได้ ผล ๖) ปรัศัญญาตา รู้ชุมชน (knowing company) คือ รู้จักถิ่น รู้จักที่ชุมชน และชุมชน รู้กาลอันควร ประพฤติปฏิบัติในถิ่นชุมชน และต่อชุมชนนั้นว่า ชุมชนนั้นเมื่อเข้าไปหาควรต้องทำกริยาอย่างนี้ ควร พูดอย่างนี้ ชุมชนนี้มีระเบียบวินัยอย่างนี้ มี วัฒนธรรมประเพณีอย่างนี้ มีความต้องการอย่างนี้ ควรเกี่ยวข้องกับ ควรสงเคราะห์ ควรรัชใช้ ควรบำเพ็ญ ประโยชน์อย่างนี้เป็นต้นและ ๗) บุคคลัญญาตา รู้จัก บุคคล (knowing persons) คือ รู้และเข้าใจความ แตกต่างแห่งบุคคล ว่าโดยอัธยาศัย ความสามารถ และคุณธรรม เป็นต้น

นอกจากนี้พระธรรมปิฎกยังเสนอเพิ่มเติมว่า สมาชิกของสังคมที่ดีควรมีหลักในการ

^{๒๓} พระธรรมปิฎก, *ธรรมบุญชีวิต*, ฉบับปรับปรุง-เพิ่มเติมใหม่, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๐).

ประพฤติปฏิบัติตน เพื่อความรักและความสามัคคี และป้องกันกันความขัดแย้งและความแตกแยกของ สังคม โดยการยึดมั่นในการปฏิบัติตามหลักธรรม ทางพระพุทธศาสนา ได้แก่ ๑) หลักสุจริต ๓ คือ มีความประพฤติดี ประพฤติชอบ ๓ ประการ ได้แก่ กายสุจริต (ความสุจริตทางกาย) วาจาสุจริต (ความสุจริตทางวาจา) มโนสุจริต (ความสุจริตทางใจ) กล่าวคือการประพฤติหรือกระทำแต่สิ่งที่ดี พุดแต่สิ่งที่ดีถูกต้องดีงาม และการคิดแต่สิ่งที่ดีงามถูกต้อง ๒) หลักกุศลกรรม ๑๐ ประการ คือ การเว้นจากการฆ่าหรือทำร้ายผู้อื่น เว้นจากการลักขโมย เว้นจากการผิดลูกเมียผู้อื่น เว้นจากการพูดเท็จ เว้นจากการพูดส่อเสียด เว้นจากการพูดคำหยาบ เว้นจากการพูดเหลวไหลเพ้อเจ้อ การไม่ละโมภ ไม่คิดร้ายมุ่งเบียดเบียน และมีความเห็นที่ถูกต้อง ๓) หลักพรหมวิหาร ๔ ประการ คือ มีความเมตตา เป็นการแสดงออกในการมีความรักใคร่ปรารถนา ให้ผู้อื่นมีสุข มีความกรุณา เป็นการแสดงออกในการ ความสงสารคิดช่วยเหลือให้ผู้อื่นพ้นทุกข์ มีความมุทิตา เป็นการแสดงออกในการมีความพลอยยินดีเมื่อผู้อื่นได้ดี และมีอุเบกขา คือความวางเฉย ไม่ดีใจ มีเสียใจเมื่อเห็นคนอื่นถึงความวิบัติ ๔) หลักศีล ๕ คือ เว้นจากการฆ่าหรือทำร้ายผู้อื่น เว้นจากการลักขโมยแย่งชิงของผู้อื่น เว้นจากการประพฤติผิดในกามต่อลูกเมียผู้อื่น เว้นจาก

การพูดโกหก และเว้นจากการดื่มสุราของมึนเมาทั้งปวงและ ๕) หลักเบญจธรรม ๕ ประการ ซึ่งเป็นหลักในการดำเนินชีวิต ได้แก่ เมตตา กรุณา คือ มีความรักความปรารถนาดีต่อผู้อื่น สัมมาอาชีวะ คือ การเลี้ยงชีพโดยสุจริต กามสังวร คือ การสำรวมระวังในกาม สัจจะ คือ การพูดแต่ความจริง สติสัมปชัญญะ คือ ความไม่ประมาท มัวเมาไม่ขาดสติขณะที่งานคือดิวิณลสิทธิ์ เสนอว่าความขัดแย้งของสังคม ควรจะแก้ด้วยหลักปฏิจจนูปบาท คือ ผู้รับผิดชอบจะต้องพิจารณาให้เห็นกระจ่างว่าอะไรเป็นสาเหตุหลัก สาเหตุรองและสามเหตุที่เกี่ยวข้อง ปลีกย่อยที่ทำให้เกิดปัญหานั้นๆ และต้องรีบกำจัดปัญหานั้นให้หมดไป แล้วปัญหาจะไม่เกิดขึ้นอีก^{๒๔} ส่วนพระครูใบฎีกาชฎิล อมรปญโญ^{๒๕} เสนอว่าการแก้ปัญหาความขัดแย้งทางสังคมต้องเอาธรรมะเข้าช่วย หลักการแก้ปัญหาตามหลักธรรมที่นำไปสู่สันติภาพนั้นพระพุทธเจ้าตรัสสอนว่ามีปัญหาอยู่ ๒ ประเภท คือ ปัญหาภายในและปัญหาภายนอก การแก้ปัญหาต้องแก้ที่ภายในตัวเองก่อนโดยพัฒนาจิตใจให้เข้าใจในสภาพปัญหาต่างๆ แล้วค่อยขยายผลไปสู่การแก้ปัญหาภายนอกคือความแตกแยกของสังคม

จะเห็นได้ว่า แนวทางในการแก้ปัญหาความขัดแย้งนั้น มีผู้เสนอหลักการและแนวทางไว้มากมาย เพื่อให้สามารถแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นได้

^{๒๔} จำนงค์ อติวิณลสิทธิ์, สังคมวิทยาตามแนวพุทธศาสตร์, (กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๕).

^{๒๕} สภาอาจารย์มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์, “ทางออกของความแตกแยกของสังคมและการเมืองไทย”, เสวนาสภาอาจารย์ครั้งที่ ๘/๒๕๕๓, (สารสภาอาจารย์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์, ปีที่ ๓๑ ฉบับที่ ๘ (๒๐ กรกฎาคม ๒๕๕๓), สงขลา : มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์, ๒๕๕๓).

อย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล ในการแก้ปัญหาความขัดแย้งของสังคมไทยต้องมองที่รากฐานสำคัญว่าปัญหาเกิด ณ จุดใด และมีใครบ้างที่จะสามารถแสดงบทบาทในการเป็นคนกลางเพื่อระงับความขัดแย้งให้หมดไปจากสังคม ซึ่งในบทความนี้ผู้เขียนเล็งเห็นว่าสังคมไทยมีความผูกพันกับสถาบันทางพระพุทธศาสนาอย่างแน่นแฟ้นดังนั้นการพัฒนาบทบาทขององค์กรทางพระพุทธศาสนาโดยเฉพาะพระสงฆ์จึงเป็นอีกแนวทางหนึ่งที่น่าจะส่งผลต่อการดำเนินการเพื่อระงับความขัดแย้งของสังคมไทยลงได้

๕. บทบาทของพระสงฆ์ในสังคมไทยยุคปัจจุบัน

สิ่งที่ทราบกันดีว่าสถาบันพระพุทธศาสนาซึ่งมีส่วนประกอบที่สำคัญ คือวัดและพระสงฆ์เป็นสถาบันทางสังคมที่ได้รับการยอมรับและเป็นที่ยอมรับไว้วางใจจากทุกฝ่ายดังนั้นจึงเป็นการง่ายต่อการประสานงานในการพัฒนาสังคมและการเข้ามามีร่วมพัฒนาสังคมด้านต่างๆ ของพระสงฆ์เป็นการสืบทอดเจตนารมณ์ของพระศาสดา ซึ่งทรงมุ่งหวังให้พระสงฆ์เข้าไปช่วยเหลือสงเคราะห์สังคมเท่าที่พระสงฆ์จะทำได้ วัดในปัจจุบันนี้ยังมีความสัมพันธ์เกื้อกูลต่อสังคมอยู่เสมอ ในทำนองเดียวกันพระสงฆ์ในปัจจุบันนี้แม้มิใช่พระอริยะสงฆ์ผู้ตัดกิเลสมุ่ง

เน้นในนิพพานประการเดียว โดยไม่รับรู้ปัญหาของประชาชนและสังคมทั้งหมดนั้นคงไม่ได้ พระสงฆ์จำเป็นต้องมีปฏิสัมพันธ์กับฆราวาสเพื่อช่วยเหลือสงเคราะห์ตามหน้าที่สมควรแก่สถานะ การเข้าไปช่วยเหลือสงเคราะห์ชาวบ้าน พระสงฆ์จึงมีบทบาทเป็นนักพัฒนาในด้านต่างๆ เพื่อความอยู่รอดของสังคมไทย ดังนั้นพระสงฆ์ในปัจจุบันจึงได้ชื่อว่าเป็นผู้อนุเคราะห์ประชาชนในทางเศรษฐกิจ สังคม และจิตใจ สติปัญญา เป็นสภาวะที่พึงอย่างแท้จริงในสังคมปัจจุบันอย่างดีที่สุด^{๒๖} และหากจะมองจากบทบาทหลักของพระสงฆ์ โดยที่เริ่มจากบทบาทภายในของคณะสงฆ์เองแล้วส่งผลต่อสังคมต่อชุมชนในวงกว้างมากยิ่งขึ้น อันได้แก่ด้านการปกครองด้านการศึกษาและการศึกษาสงเคราะห์ ด้านการเผยแผ่ด้านสาธารณูปการและสาธารณะสงเคราะห์^{๒๗}

ดังที่พระมหาหรรษา ธมฺมหาโสได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “แนวโน้มบทบาทพระสงฆ์กับการเมืองไทยในสองทศวรรษ : (๒๕๕๖-๒๕๗๖)” ผลการวิจัยในประเด็นที่เกี่ยวกับบทบาทของพระสงฆ์ พบว่า บทบาทพระสงฆ์ในสังคมไทยตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันนั้น ได้สะท้อนบทบาทที่สัมพันธ์กับสังคมและการเมืองในหลายมิติ เช่น (๑) บทบาทในการเป็นที่ปรึกษา (๒) บทบาทในการสนับสนุนกระบวนการสร้างสันติภาพ(๓) บทบาทในการ

^{๒๖} ไอศูรย์อินทร์เพชร, “บทบาทพระสงฆ์ในการพัฒนาสังคมเฉพาะกรณีพระเทพสารคามมุนี (แก้ว สาธุณโชโต)”, วิทยานิพนธ์หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓).

^{๒๗} พระเลิศพิพัฒน์ จันทปญโญ (แก้ววันทอง), “บทบาทของพระสงฆ์ในสังคมโลกาภิวัตน์”, วารสารการศึกษาและพัฒนาสังคม มหาวิทยาลัยบูรพา, ปีที่ ๗ ฉบับที่ ๒ (ปีการศึกษา ๒๕๕๔).

ชี้แนะและชี้นำผู้นำทางการเมือง (๔) บทบาทในการช่วยเหลือกิจการบ้านเมือง (๕) บทบาทในการสนองตอบต่อนโยบายแห่งรัฐ (๖) บทบาทในการต่อแย้งต่ออำนาจรัฐ (๗) บทบาทในการประท้วงรัฐเพื่อเรียกร้อง (๘) บทบาทในการสนับสนุนพรรคการเมือง นอกจากนี้ยังพบว่า แนวโน้มของพระสงฆ์กับสังคมไทยจะมีบทบาทในฐานะวิศวกรจัดการความขัดแย้ง โดยพุทธสันติวิธี ในขณะที่สังคมไทยกำลังเผชิญหน้ากับสถานการณ์ของความขัดแย้ง และความรุนแรงกลุ่มคนที่เกี่ยวข้องกับวิกฤติการณ์ สังคมจะเรียกร้องให้ “บุคลากรทางศาสนาควรเพิ่มบทบาทในการลดความแตกแยก ส่งเสริมสันติภาพ และแก้ไขความขัดแย้งในสังคมโดยสันติวิธี”^{๒๘}

เห็นได้ว่า พระสงฆ์มีบทบาทต่อสังคมไทยในทุกมิติ ดังนั้นความขัดแย้งที่เกิดขึ้นกับสังคมไทยในปัจจุบันที่ยังไม่รู้ว่าจะจบลงเช่นไรนี้ จึงเป็นภาระที่องค์กรทางพระพุทธศาสนาโดยเฉพาะพระสงฆ์ต้องหันมาให้ความสนใจเพื่อรักษาไว้ซึ่งความสงบเรียบร้อยของสังคม และการแสดงบทบาทในการแก้ปัญหาความขัดแย้งนั้นพระสงฆ์จำเป็นต้องเรียนรู้และมีหลักในการแสดงออกอย่างเหมาะสมเพื่อไม่ให้เกิดความขัดแย้งใหม่ขึ้นมาจากการกระทำของสงฆ์เอง ซึ่งแนวทางการพัฒนาบทบาทพระสงฆ์นั้นควรใช้ทั้งหลักการพัฒนาบทบาทพระสงฆ์

ตามหลักทางพระพุทธศาสนาและหลักการพัฒนาศักยภาพบุคคลเพื่อเป็นแนวทางเพิ่มขีดความสามารถของพระสงฆ์ในการแสดงบทบาทระงับความขัดแย้งของสังคม

๖. หลักการพัฒนาบทบาทพระสงฆ์

๑. การพัฒนาบทบาทพระสงฆ์ตามหลักทางพระพุทธศาสนา พระธรรมโกศาจารย์^{๒๙} ได้กล่าวว่า การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ (พระสงฆ์) ตามหลักพระพุทธศาสนานั้นต้องพัฒนาตนให้เป็นคนดีก่อนแล้วสังคมก็จะดีไปด้วย ซึ่งตรงกับข้อความที่ว่า “หลักแห่งความประพฤติ” หรือแนวทางของการประพฤติดี ปฏิบัติชอบของการดำเนินชีวิตของมนุษย์เพราะหลักศีลธรรมเป็นแนวทางประพฤติ ปฏิบัติตนที่สร้างสรรค์ชีวิตคนให้เป็นคนดีทั้งเป็นพื้นฐานในการดำเนินชีวิตเพื่อบรรลุถึงจุดหมายปลายทางสูงสุดของชีวิตและหลักพื้นฐานของมนุษย์มีจุดหมายที่เหมือนกัน คือ การมีชีวิตที่ไม่มีโทษภัยอยู่ในสังคมที่ปกติสุข จึงสร้างกฎระเบียบขึ้นในสังคมมนุษย์ คือ ศีล ๕ เป็นเสมือนระเบียบปฏิบัติของสังคมได้แก่ การเว้นจากการปลงชีวิตสัตว์ที่มีชีวิต ชีวิตทั้งหลายมีค่าเท่าเทียมกันทั้งหมดซึ่งการที่ทำให้มนุษย์อยู่ร่วมกันโดยความเป็นระเบียบเรียบร้อย และเป็นที่ยอมรับของธรรมทั้งหลายที่เป็นกุศลเว้นจากการถือเอาของที่เขามิได้

^{๒๘} พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส, แนวโน้มบทบาทพระสงฆ์กับการเมืองไทยในสองทศวรรษ (๒๕๕๖-๒๕๗๖), รายงานการวิจัยหลักสูตรปริญญาโท สาขาสันติศึกษา, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. แหล่งที่มา: <http://www.ps.mcu.ac.th/?p=1493> [๑ พฤษภาคม ๒๕๕๙].

^{๒๙} พระธรรมโกศาจารย์, *พุทธศาสนากับปรัชญา*, (กรุงเทพมหานคร : อริณทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป, ๒๕๓๓), หน้า ๓๑.

ให้ การไม่เบียดเบียนเกี่ยวกับการดำเนินชีวิตด้าน
ทรัพย์สินของบุคคลอื่นโดยไม่ได้รับอนุญาตเป็นต้น
นอกจากนั้น โภทล เพ็ชรวงศ์^{๓๐} ได้กล่าวถึงการ
พัฒนาบทบาทพระสงฆ์อย่างน่าในใจว่า พระสงฆ์
เป็นทรัพยากรมนุษย์ที่สำคัญของพระพุทธศาสนา
ซึ่งพระพุทธศาสนามุ่งเน้นให้พระสงฆ์เป็นศูนย์กลาง
ในการพัฒนา กล่าวคือ พระสงฆ์ต้องเป็นผู้กระทำ
ด้วยการฝึกรูปธรรมให้เกิดคุณสมบัติภายในตนซึ่ง
ได้แก่ คุณสมบัติทางกาย ทางศีล ทางจิต และทาง
ปัญญา ที่ส่งผลไปสู่ภายนอกตนเป็นความสัมพันธ์
กับมนุษย์และวัตถุซึ่งแสดงออกผ่านพฤติกรรมทาง
กายและวาจา ดังนั้นพระสงฆ์จึงเป็นผู้กระทำหรือผู้
สร้างให้เกิดมีคุณสมบัติดังกล่าวนี้ให้เกิดการพัฒนา
แก่มนุษย์ และสังคม นอกจากนี้พระสงฆ์ก็ยัง
เป็นผู้ที่ถ่ายทอดคุณสมบัติที่ตนทำให้มีขึ้นไปสู่
ภายนอกซึ่งเป็นการพัฒนาในแง่ของทรัพยากร
มนุษย์ ด้วยเหตุนี้เมื่อพระพุทธศาสนาเน้นความ
สำคัญของมนุษย์ (พระสงฆ์) ด้วยการพัฒนา ดังนั้น
หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่มีต่อมนุษย์ (พระ
สงฆ์) ในแง่บทบาทที่ควรพิจารณาหลักพุทธธรรมที่
นำมาประยุกต์ใช้ในการพัฒนามนุษย์ (พระสงฆ์) ซึ่ง
มีความจำเป็นจะต้องฝึกฝนตนเองตามหลัก
พระพุทธศาสนาเพื่อให้การดำรงอยู่ด้วยความไม่

ประมาท และการพัฒนาของบุคคล (พระสงฆ์) ตาม
แนวพุทธต้องตั้งอยู่บนหลักภาวนา ๓ คือ กาย
ภาวนา จิตภาวนา และปัญญาภาวนา
สำหรับรูปแบบการพัฒนาคน (พระสงฆ์) แนว
พุทธจะมีกระบวนการพัฒนาจะเริ่มต้นจากปัจจัย
สองปัจจัย คือ เป้าหมายของการพัฒนาและกลุ่ม
เป้าหมายที่จะพัฒนา ซึ่งการพัฒนาบุคคล(พระ
สงฆ์)ต้องมีการปฏิบัติศีล สมาธิ และปัญญา การ
ศึกษาที่สมบูรณ์ต้องทำความเข้าใจให้ถูกต้อง
และสมบูรณ์อันประกอบด้วย๑) ความฉลาดหรือ
สติปัญญา ในขั้นพื้นฐานพอตัวคือพอแก่ความ
ต้องการ คือการเรียนหนังสือ๒) มีความรู้เรื่อง
วิชาชีพและอาชีพพอตัวคือการเรียนรู้อาชีพและ ๓)
มีมนุษยธรรมคือมีความเป็นมนุษย์อย่างถูกต้องคือ
การเรียนรู้ความเป็นมนุษย์ซึ่งกระทำได้ด้วยการสอน
การอบรมจริยธรรม^{๓๑} ซึ่งการพัฒนาตามความ
หมายของพระพุทธศาสนาก็คือ ภาวนา หมายถึง
การทำให้เป็นให้มีขึ้น โดยการฝึกรูปธรรมการพัฒนา
ที่มี ๔ อย่าง^{๓๒} ประกอบด้วย๑) กายภาวนา
เป็นการพัฒนาทางกายคือการฝึกรูปธรรมกายให้รู้จัก
ติดต่อกันเกี่ยวข้องภายนอกผ่านทางอินทรีย์ทั้งห้า
และปฏิบัติต่อสิ่งเหล่านั้นในทางที่เป็นคุณ
ประโยชน์ไม่ให้เกิดโทษ ให้เกิดกุศลธรรม ละจาก

^{๓๐} โภทล เพ็ชรวงศ์, “พระพุทธศาสนากับการพัฒนาคน : ศึกษาเฉพาะกรณีผู้เข้ารับการศึกษาฝึกปฏิบัติหลักสูตร
เตรียมผู้บริหารการศึกษาของสถาบันพัฒนาผู้บริหารการศึกษาวัดไร่ขิง”, *วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต*,
(บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหิดล) , ๒๕๔๓

^{๓๑} พุทธทาสภิกขุ (เจ้ามอินทปญโญ), *การศึกษาสมบูรณ์แบบ : คือวงกลมที่คุ้มครองโลกถึงที่สุด*,
(กรุงเทพมหานคร : อุษากการพิมพ์, ๒๕๔๙) , หน้า ๒๐๕-๒๐๖.

^{๓๒} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), *คู่มือชีวิต*, (กรุงเทพมหานคร : สหธรรมิก, ๒๕๔๖), หน้า ๗๐.

อภุศลธรรม เป็นการพัฒนาทางกายภาพ (๒) สีสภาวณา เป็นการเจริญศีลคือการพัฒนาด้านความประพฤติผ่านกระบวนการฝึกอบรมให้ตั้งอยู่ในระเบียบวินัยไม่เบียดเบียนหรือสร้างความเดือดร้อนเสียหายให้แก่ผู้อื่น เป็นการอยู่ร่วมกับผู้อื่นเพื่อเกื้อกูลสิ่งดีงามแก่กัน (๓) จิตภาวณา เป็นการเจริญจิตคือการพัฒนาจิตการฝึกอบรมจิตใจให้มีความเข้มแข็งมั่นคงและเต็มไปด้วยคุณธรรม และ (๔) ปัญญาภาวณา เป็นการเจริญปัญญาคือการพัฒนาปัญญาด้วยการฝึกอบรมให้รู้เข้าใจสิ่งทั้งหลายตามสภาพความจริงรู้เท่าทันโลกและใช้ชีวิตตามสภาวะความสามารถ และทำจิตใจให้เป็นอิสระทำตนให้ปราศจากกิเลสเพื่อหลุดพ้นจากความทุกข์ ใช้วิธีการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นได้ด้วยปัญญา

๒. การพัฒนาบทบาทพระสงฆ์ตามหลักการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ (Human Resource Development : HRD) พระสงฆ์ถือเป็นทรัพยากรมนุษย์ในองค์กรพระพุทธศาสนา การจะพัฒนาพระสงฆ์หรือพัฒนาบทบาทของพระสงฆ์นั้นจำเป็นจะต้องประยุกต์ใช้หลักของการพัฒนาทรัพยากรบุคคลด้วย ทั้งนี้เนื่องจากโลกในยุคปัจจุบันมีความเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและต่อเนื่องอย่างเป็นพลวัต ดังนั้นการพัฒนาพระสงฆ์จำเป็นจะต้อง

ศึกษาหลักในการพัฒนาตนเองตามหลักการพัฒนาทางโลกด้วย ซึ่งการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ (HRD) จัดเป็นส่วนหนึ่งของการบริหารจัดการ ที่จัดได้ว่าเป็นกระบวนการ (Process) ของการบริหารจัดการทรัพยากรมนุษย์ (HRM) ที่ผู้บริหาร (องค์กรทางพระพุทธศาสนา) จะดำเนินการอย่างไร (How to) ให้บุคลากร(พระสงฆ์)ในองค์กร/หน่วยงาน ปฏิบัติงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ (Efficiency) และมีประสิทธิผล(Effectiveness) เพื่อให้บรรลุเป้าหมาย (Goal) พัฒนาบุคลากรให้มีสมรรถนะ (Competency) ให้เป็นผู้มีความรู้ (Knowledge) ทักษะในการปฏิบัติงาน (Skill)และมีทัศนคติที่ดี (Attitude) ในงานอาชีพพัฒนาบุคลากรให้มีคุณธรรมจริยธรรมที่ดีงาม (Ethic / Moral) พัฒนาบุคลากรให้มีความรักและผูกพันในองค์กร / หน่วยงาน (Royalty)^{๓๓}

นอกจากนั้น โชติชวัล ฟูกิจกาญจน์^{๓๔} ยังได้เสนอว่าการพัฒนาสิ่งต่าง ๆ นั้นควรพัฒนาทรัพยากรมนุษย์โดยกำหนดขอบเขตได้ตรูรูปแบบ ได้แก่ ๑) การพัฒนาส่วนบุคคล (Individual Development: ID) ๒) การพัฒนาแบบทีม (Team Development: TD) และ ๓) การพัฒนาแบบทั้งองค์กร (Whole Organization Development)

^{๓๓} ปาณเดชา ทองเลิศ, การวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ (Human Resource Development HRD) และการบริหารทรัพยากรมนุษย์. แหล่งที่มา : <https://www.gotoknow.org/posts/441131-%20%E0%B8%94%E0%B8%A3.%E0%B8%9B%E0%B8%B2%E0%B8%93> [๑ พฤษภาคม ๒๕๕๙].

^{๓๔} โชติชวัล ฟูกิจกาญจน์, “กระบวนการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์เชิงกลยุทธ์”, วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ คณะบริหารธุรกิจ มหาวิทยาลัยหัวเฉียวเฉลิมพระเกียรติ, ปีที่ ๔ ฉบับที่ ๑ มกราคม-มิถุนายน, ๒๕๕๖ : หน้า ๓๙-๔๐.

ซึ่งแต่ละรูปแบบสามารถจำแนกด้านที่ต้องการพัฒนาได้ ๘ ด้าน ได้แก่ ๑) ด้านศาสนา (Religion) หมายถึง การตระหนักถึงความสำคัญของการศึกษาแก่นแท้ของศาสนาที่ตนนับถือและสามารถนำความรู้มาประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันและการทำงานจนส่งผลดีต่อตนเองครอบครัวองค์กรสังคมประเทศชาติและสังคมโลก ๒) ด้านสุขภาพ (Health) คือความแข็งแรงทางร่างกายที่แสดงถึงความพร้อมอย่างเต็มที่ในการดำเนินงานทุกระดับแต่อาจมีจุดเน้นต่างกันเช่นผู้บริหารอาจจำเป็นต้องมีสุขภาพทางสมองที่ดีส่วนระดับปฏิบัติอาจจำเป็นต้องมีสุขภาพทางกายที่ดีพอสำหรับปฏิบัติงานได้ตามหน้าที่ของตนเป็นต้น ๓) ด้านสติปัญญา (Intelligence) คือความสามารถในการคิดวิเคราะห์สังเคราะห์บูรณาการ (Integration) และสร้างสรรค์ (Creative) ๔) ด้านความรู้ (Knowledge) หมายถึง ความรู้ความเข้าใจอย่างถ่องแท้ในเรื่องที่ตรงกบสายงานเช่นหากเป็นระดับบริหารจัดการก็ควรจะมีรู้เกี่ยวกับแนวคิดในสายงานแต่หากเป็นระดับปฏิบัติการก็ควรมีความรู้เชิงทักษะในส่วนงานของตนเป็นต้น ๕) ด้านทักษะ (Skill) คือความสามารถในเชิงปฏิบัติตามส่วนงาน ๖) ด้านทัศนคติ (Attitude) หมายถึงความรู้สึกริเริ่มคิดและมุมมองต่อสิ่งต่างๆ ซึ่งควรเป็นด้านดี ๗) ด้านประสบการณ์ (Experience) คือสิ่งที่สะสมมาในอดีตซึ่งควรจะสอดคล้องกับภาระงานในปัจจุบันและอนาคต ๘) ด้านบุคลิกภาพ (Personality) คือคุณลักษณะของบุคคลที่ปรากฏซึ่งหมายรวมทั้งรูปร่างหน้าตาผิว

พรรณการแต่งกายการเดินการนั่งการยืนการพูดและอากัปกิริยาอื่นๆที่ควรจะเหมาะสมกับองค์กรและตำแหน่งงานนอกจากนั้น เดลิมอน เวอร์เนอร์ และ ฮาร์ริส³⁵ ได้เสนอการพัฒนาศักยภาพของทรัพยากรมนุษย์โดยแบ่งเป็น ๔ วิธีคือ ๑) วิธีการฝึกสอน (Coaching) เป็นการที่ผู้บังคับบัญชาจัดสถานการณ์และสภาพแวดล้อมให้เสมือนจริงโดยมีกำหนดเวลาและสอนวิธีการปฏิบัติงานให้กับผู้ใต้บังคับบัญชาในหน่วยงานเดียวกันการฝึกสอนมีจุดเน้นเพื่อฝึกทักษะรวมถึงช่วยเหลือปรับปรุงแก้ไขและขัดเกลาจนบุคลากรสามารถปฏิบัติงานได้ตามมาตรฐานที่กำหนดหรือเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้นโดยมุ่งเน้นไปที่ภาระงานปัจจุบันที่เฉพาะเจาะจง ๒) วิธีการใช้ระบบพี่เลี้ยง (Mentoring system) เป็นการที่ผู้มีประสบการณ์ทำงานมากกว่าหรือผู้บังคับบัญชาคอยให้คำแนะนำสนับสนุนช่วยเหลือและให้กำลังใจอย่างต่อเนื่องกับผู้ที่มีประสบการณ์น้อยกว่าซึ่งไม่จำเป็นจะต้องอยู่ในแผนกหรือฝ่ายเดียวกัน ๓) วิธีการให้คำปรึกษา (Counseling) เป็นการที่ผู้บังคับบัญชาผู้มีประสบการณ์หรือผู้เชี่ยวชาญให้คำแนะนำที่มีประโยชน์ต่อผู้ขอคำแนะนำอย่างต่อเนื่องการให้คำปรึกษามีวัตถุประสงค์เพื่อสนับสนุนการปฏิบัติงานในปัจจุบันให้ดีขึ้นตลอดจนเพื่อความเจริญก้าวหน้าขององค์กรในอนาคตนอกจากนี้การให้คำปรึกษายังมีวัตถุประสงค์เพื่อแก้ไขปัญหาและอุปสรรคที่เกิดขึ้นในปัจจุบันและคาดว่าจะเกิดขึ้นในอนาคต และ ๔) วิธีการหมุนเวียนงาน (Job rotation)

³⁵ Desimone, R. L. Werner, J. M. & Harris, D. M., **Human Resource Development**, 3rd ed, (Fort Worth : Harcourt Brace College, 2002).

เป็นการสลับสับเปลี่ยนหน้าที่ความรับผิดชอบของแต่ละตำแหน่งงานซึ่งจะส่งผลให้บุคลากรมีความสัมพันธ์ในการประสานงานที่ดีขึ้นเนื่องจากมีความรู้เข้าใจในตำแหน่งหน้าที่รับผิดชอบอื่นนอกจากนี้ การหมุนเวียนงานยังช่วยลดความเบื่อหน่ายในการทำงานที่ซ้ำกันทุกวันและที่สำคัญการหมุนเวียนงานจะช่วยให้บุคลากรสามารถทำงานแทนกันได้เมื่ออยู่ในภาวะจำเป็น

ดังนั้นการศึกษาการพัฒนาบทบาทของพระสงฆ์ในการแก้ปัญหาความขัดแย้งทางสังคม ผู้เขียนจึงใช้หลักการวิเคราะห์และสังเคราะห์เชิงเนื้อหา (Content Analysis) เพื่อเสนอแนวทางการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ (พระสงฆ์) ตามหลักทางพระพุทธศาสนาที่เป็นกระบวนการในการพัฒนาโดยการนำคำสอนของพระพุทธเจ้ามาเป็นฐานคิดให้มีความรู้ความเชี่ยวชาญในการปฏิบัติงาน มีความเจริญเติบโตทั้งทางด้านพฤติกรรม จิตใจ และปัญญา พร้อมทั้งการพัฒนาพระสงฆ์เพื่อเพิ่มบทบาทในการแก้ปัญหาความขัดแย้งทางสังคมตามหลักการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ (HRD) ที่พระสงฆ์จะต้องพัฒนาบทบาทของตนในลักษณะที่ต้องมุ่งเน้นการพัฒนาด้านสุขภาพสติปัญญาความรู้ ทักษะทัศนคติประสบการณ์และบุคลิกภาพ พร้อมกับการแสดงออกทางสังคมที่เหมาะสมซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

๗. แนวทางการพัฒนาบทบาทพระสงฆ์ในการแก้ปัญหาความขัดแย้งของสังคมไทย

ดังที่กล่าวไว้ในเบื้องต้นแล้วว่าความขัดแย้งของสังคมนั้นวันยังมีความรุนแรงและฝังรากลึก

มากขึ้น การมองหาตัวกลางเพื่อช่วยในการลดปัญหาความขัดแย้งดังกล่าวจึงเป็นเรื่องที่สำคัญ ในฐานะที่พระสงฆ์และองค์กรทางพระพุทธศาสนาเป็นสถาบันที่มุ่งสร้างความสงบสุขให้กับสังคมจึงจำเป็นต้องพัฒนาและแสดงบทบาทช่วยให้สังคมเกิดความสงบสุขและปราศจากหรือลดความขัดแย้งลง ดังนั้นในบทความนี้จึงขอเสนอแนวทางในการพัฒนาบทบาทของพระสงฆ์ในการแก้ปัญหาความขัดแย้งของสังคม ดังนี้

๑. ปลุกศรัทธา โดยการพัฒนาตนให้เป็นผู้จรรโลงสังคม กล่าวคือ ก่อนการเข้าไปจัดความขัดแย้งของสังคมพระสงฆ์จะต้องพัฒนาตนให้สังคมเกิดศรัทธาในตนเองเสียก่อน เพราะพระสงฆ์ถือเป็นผู้นำทางจิตวิญญาณของสังคมการปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างที่ดีเพื่อสร้างศรัทธาแก่สังคมจึงเป็นสิ่งจำเป็น ดังนั้นการปลุกศรัทธา โดยการพัฒนาตนให้เป็นผู้จรรโลงสังคมพระสงฆ์ต้องมีการแสดงบทบาทดังนี้

๑.๑ พระสงฆ์ต้องพัฒนาตนให้เป็นผู้นำทางจิตวิญญาณที่ดี กล่าวคือ พระสงฆ์จะต้องพัฒนาที่ตัวของพระสงฆ์ก่อนโดยที่พัฒนาตามหลักศีล สมาธิ และปัญญาให้เกิดขึ้นกับตนซึ่งถือเป็นสิ่งสำคัญที่สุด เมื่อพัฒนาตนได้แล้ว จึงพัฒนาผู้อื่นเพื่อให้คนนั้นห่างออกไปจากการที่จะตกอยู่ภายใต้อิทธิพลครอบงำของตัณหา มานะ ทิฐิ คือ ถูกตัณหา มานะ ทิฐิ ครอบงำน้อยลง เมื่อครอบงำน้อยลงก็เป็นอิสระแก่ตัวมากขึ้นสามารถทำสิ่งที่ดีงามได้มากขึ้น

๑.๒ พระสงฆ์ต้องทำตนให้เป็นอย่างที่แก่สังคม กล่าวคือ พระสงฆ์ต้องเป็นผู้มี

ระเบียบวินัยเคารพกฎหมายแต่อยู่ในกรอบ วัฒนธรรมประเพณีที่ติงามของสังคม ต้องงดเว้น กายทุจริต วาจาทุจริต และประพฤติดแต่กายสุจริต วาจาสุจริต อันเป็นไปตามหลักของศีล เรียกว่า กายภาวนา ซึ่งกายภาวนานี้เป็นวิธีการพัฒนาบุคคลด้านพฤติกรรมที่แสดงออกทางกายและวาจาเรื่องที่เกี่ยวข้องกับสังคมให้บุคคลแสดงออกเฉพาะพฤติกรรมในด้านดีเท่านั้น

๑.๓ พระสงฆ์ต้องมีจิตใจและอารมณ์มั่นคง เป็นผู้มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่แก่คนอื่นเป็นคน ที่เห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม ต้องงดเว้นความโลภ ความพยาบาทแล้วให้ประพฤติดแต่ในสุจริตไม่มีความโลภไม่มีความพยาบาทหรือมีจิตใจเสียสละ และยินดีให้อภัยตามมโนสุจริตเป็นการพัฒนาจิตใจตามหลักของสมาธิที่เรียกว่า จิตภาวนา

๑.๔ พระสงฆ์ต้องทำความเข้าใจในสิ่งต่างๆ อย่างถูกต้องตามความเป็นจริง กล่าวคือ ต้องยึดหลักสัมมาทิฏฐิละมโนทุจริต ปฏิบัติตามมโนสุจริต เป็นการพัฒนาตามหลักปัญญา เรียกว่า ปัญญาภาวนา เพื่อปลูกฝังความเห็นที่ถูกต้องแก่คนในสังคม เมื่อทุกคนในสังคมมีความเห็นในสิ่งต่างๆ อย่างถูกต้องแล้วย่อมมีความเข้าใจในบุคคลอื่น จะทำให้สังคมมีความเข้าใจกันมากขึ้นปัญหาความขัดแย้งย่อมลดลง

๒. พัฒนาความสัมพันธ์ โดยผ่านกิจกรรม เพื่อการพัฒนาสังคม กล่าวคือ เมื่อพระสงฆ์ปลูกศรัทธาตามหลักการพัฒนาตนเพื่อจรโลงสังคมแล้ว พระสงฆ์จะต้องแสดงบทบาทของตนให้เข้าถึงสังคมเพื่อสร้างความสัมพันธ์กับชุมชนและสังคม ทำให้สังคมรับรู้ว่าพระสงฆ์มีความหวังดีต่อสังคม

อย่างบริสุทธิ์ใจ พร้อมจะช่วยแก้ไขปัญหผ่านรูปแบบของกิจกรรมต่างๆที่ควรแสดงบทบาทดังนี้

๒.๑ ส่งเสริมและพัฒนากิจกรรมที่มีคุณค่าต่อสังคมกล่าวคือ พระสงฆ์ต้องพัฒนา กิจกรรมทางศาสนาที่ทำให้บุคลากรเป็นผู้ที่มีความรู้ ความเข้าใจในสภาพความขัดแย้งของสังคมเพิ่มขึ้น เพื่อการปฏิบัติตนทั้งในปัจจุบันและในอนาคต ทั้งนี้ เพราะเมื่อคนมีความรู้ ความเข้าใจในสถานการณ์ความขัดแย้งของสังคมมากขึ้น ย่อมส่งผลดีต่อการปรับทัศนคติให้คนกลับมารักและสามัคคีกันได้

๒.๒ ทำกิจกรรมที่ต้องกระทำอย่างต่อเนื่องเพราะ การแก้ปัญหาความขัดแย้งของคนนั้นไม่ใช่เรื่องที่จะทำได้ภายในวันหรือสองวัน แต่ต้องอาศัยระยะเวลา ดังนั้นการทำกิจกรรมทางสังคมพระสงฆ์จะต้องคิกกิจกรรมที่สามารถทำได้อย่างต่อเนื่อง ให้คนในสังคมเกิดความเข้าใจ จดจำได้ และสร้างความชำนาญในการสร้างความสามัคคีให้ยาวนานมากยิ่งขึ้น

๒.๓ เป็นกิจกรรมที่ผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่ายจะต้องยอมรับมีการเรียนรู้และการมีส่วนร่วม การทำกิจกรรมเพื่อสร้างความสัมพันธ์อันดีจำเป็น ต้องได้รับการยอมรับและมีส่วนร่วมจากทุกฝ่าย เพื่อให้เกิดความร่วมมือ สนับสนุน ยอมรับและคำนึงถึงประโยชน์ที่จะเกิดขึ้นกับสังคมเป็นหลัก โดยเฉพาะผู้ที่มีความขัดแย้งกันโดยตรง และต้อง เป็นกิจกรรมที่สร้างให้เกิดการเรียนรู้ ซึ่งให้เห็นผลกระทบของความขัดแย้งและให้เห็นประโยชน์ของความรักความสามัคคี

๒.๔ การดำเนินกิจกรรมที่จะต้องกระทำอย่างเหมาะสม ทั้งนี้เนื่องจากการจัดการ

ความขัดแย้งจะต้องดูสถานการณ์ความรุนแรง ดังนั้นการแสดงบทบาทของพระสงฆ์จะต้องคำนึงถึงการแสดงออกที่เหมาะสมทั้งระยะเวลา ช่วงเวลาที่จะแสดงออกหรือทำกิจกรรมต่างๆ เพื่อเป็นการป้องกันไม่ให้เกิดความขัดแย้งใหม่ขึ้นในสังคม

๓. ยึดหลักการที่สร้างสรรค์ เป็นการแสดงบทบาทของพระสงฆ์ในการแก้ปัญหาความขัดแย้งทางสังคมที่จะต้องเป็นหลักในการแสดงออกเพื่อให้สังคมเห็นว่าพระสงฆ์นั้นมีความจริงใจต่อการแก้ปัญหาและไม่มีผลประโยชน์อย่างอื่นแอบแฝง ดังนั้นพระสงฆ์จึงต้องยึดหลักการที่สำคัญในการแก้ปัญหาความขัดแย้งดังนี้

๓.๑ เป็นแบบอย่างทางความคิดและการแสดงออกกล่าวคือ พระสงฆ์จะต้องมีความคิดเห็นและแสดงออกทางสังคมอย่างถูกต้อง ไม่แสดงความคิดเห็นหรือแสดงออกในลักษณะที่จะก่อให้เกิดความเสื่อมศรัทธาและความแตกแยกในสังคม แสดงออกเฉพาะสิ่งที่เหมาะสมเพื่อก่อให้เกิดศรัทธาแก่สังคม

๓.๒ เป็นกลางทางการเมืองกล่าวคือ พระสงฆ์จะต้องไม่เข้าไปยุ่งเกี่ยวกับการเมือง ไม่ขึ้นนำ ไม่เข้าข้างนักการเมืองฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง ปล่อยให้ระบบของการเมืองเป็นไปตามกฎ กติกาของระบบการเลือกตั้งตามกฎหมาย พระสงฆ์เป็นเพียงแต่ผู้เตือนสติแก่นักการเมืองและผู้เลือกตั้งให้เป็นไปตามกฎ กติกาที่ตั้งไว้แล้ว

๓.๓ เป็นผู้ให้สติและปัญญาแก่สังคม กล่าวคือ เมื่อเกิดความขัดแย้งขึ้นในสังคม เพราะสงฆ์ต้องเป็นผู้ให้สติทั้งแก่ประชาชนและคู่ขัดแย้ง ให้ปัญญาโดยชี้ให้เห็นคุณเห็นโทษของความขัดแย้ง

กล่อมเกลาจิตใจให้ลดละความอาฆาต พยาบาท เบียดเบียนกัน แสดงบทบาทเป็นตัวกลางให้เกิดการเจรจาเพื่อยุติความขัดแย้งนั้นๆ

๓.๔ เป็นผู้อยู่เหนือความขัดแย้งซึ่งถือเป็นหัวใจของการแก้ปัญหาความขัดแย้งของสังคม กล่าวคือ พระสงฆ์ต้องไม่ลงไปเป็นผู้ขัดแย้งเสียเอง ต้องไม่ลงไปแสดง ปุกป้อนให้เกิดความขัดแย้ง เพราะหากพระสงฆ์ลงไปเป็นคู่ขัดแย้งก็ไม่สามารถที่จะแก้ปัญหาความขัดแย้งนั้นได้ ดังนั้นพระสงฆ์จะต้องวางตนให้อยู่เหนือความขัดแย้งที่มีอยู่

๔. สร้างภูมิคุ้มกันให้สังคม โดยใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาส่งเสริมให้สังคมมีความรัก ความสามัคคี เพื่อเป็นการแก้ปัญหาความขัดแย้ง และป้องกันความขัดแย้งที่อาจเกิดขึ้นใหม่ในอนาคต ซึ่งหลักธรรมที่เป็นหลักเพื่อสร้างความสามัคคีของสังคมนั้น เช่น หลักธรรมเพื่อสร้างความสามัคคี คือ สาราณียธรรม ๖ หรือ สามัคคีธรรม ๖ เป็นหลักธรรมที่หากสังคมใดต้องการที่จะเสริมสร้างความสามัคคีและความเป็นปึกแผ่นให้เกิดขึ้นได้แก่ ๑) เมตตามโนกรรมการคิดดี การมองกันในแง่ดีมีความหวังดีและปรารถนาดีต่อกัน รักและเมตตาต่อกันคิดแต่ในสิ่งที่สร้างสรรค์ต่อกัน ไม่อิจฉาริษยา ไม่คิดอคติ ไม่พยาบาทไม่โกรธแค้น เคืองกัน รู้จักให้ออกาสและให้อภัยต่อกันและกันอยู่เสมอ ๒) เมตตาวจกรรมกรการพูดแต่สิ่งที่ดีงาม พูดกันด้วยความรักความปรารถนาดีรู้จักการพูดให้กำลังใจกันและกัน ในยามที่มีใครต้องพบกับความทุกข์ความผิดหวังหรือความเศร้าหมองต่างๆ โดยที่ไม่พูดจาซ้ำเติมกันในยามที่มีใครต้องหกล้มลง ไม่นินทาว่าร้ายทั้งต่อหน้าและลับหลังพูดแนะนำใน

สิ่งที่ดีและมีประโยชน์ พุทธองค์ก็ทำอย่างนั้น ไม่
โกหกมดเท็จ(๓)เมตตาทายกรรม หมายถึง การ
ทำความดีต่อกัน สนับสนุนช่วยเหลือกันทางด้าน
กำลังกายมีความอ่อนน้อมถ่อมตน รู้จักสัมมา
คารวะ ไม่เบียดเบียนหรือรังแกกัน ไม่ทำร้ายกันให้
ได้รับความทุกข์เวทนา ทำแต่ในสิ่งที่ถูกต้องต่อกัน
อยู่ตลอดเวลา(๔)สาธารณโภคีการรู้จักแบ่งปันผล
ประโยชน์กันด้วยความยุติธรรมช่วยเหลือกัน ไม่
เห็นแก่ตัว ไม่เห็นแก่ประโยชน์ส่วนตน ไม่เอาไรต์เอา
เปรียบและมีความเสมอภาคต่อกัน เอื้อเฟื้อซึ่งกัน
และกันอยู่เสมอ (๕) สีสสามัญญตาการปฏิบัติตาม
กฎระเบียบข้อบังคับหรือวินัยต่างๆ อย่างเดียวกัน
เคารพในสิทธิเสรีภาพของบุคคลไม่ก้าวร้าวหน้าที
กัน ไม่อ้างอำนาจบาตรใหญ่ ไม่ถืออภิสิทธิ์ใดๆ ทั้ง
ปวง และ ๖) ทิฏฐิสามัญญตาการมีความคิดเห็น
เป็นอย่างเดียวกันคิดในสิ่งที่ตรงกัน ปรับมุมมองให้
ตรงกัน รู้จักแสวงหาจุดร่วมและ สงวนไว้ซึ่งจุดต่าง
ของกันและกัน ไม่ยึดถือความคิดของตนเป็นใหญ่
รู้จักยอมรับฟังความคิดเห็นของคนอื่นอยู่เสมอ
เป็นต้น

๘. สรุป

สภาพปัญหาความขัดแย้งของสังคมไทย
นับวันมีแนวโน้มที่รุนแรงและฝังรากลึกในทุก
สถาบันของสังคม การแก้ปัญหาความขัดแย้ง
จำเป็นที่ทุกภาคส่วนจะต้องให้ความสำคัญ โดยเฉพาะอย่างยิ่งองค์กรทางพระพุทธศาสนาที่มีพระ
สงฆ์เป็นผู้ขับเคลื่อนสำคัญควรพัฒนาบทบาทของ
ตนในการแก้ปัญหาความขัดแย้งของสังคม ทั้งการ
พัฒนาบทบาทพระสงฆ์ตามหลักทางพระพุทธ
ศาสนาต้องใช้หลักไตรสิกขา คือการพัฒนาด้านศีล
สมาธิ และปัญญาเป็นแนวทางในการพัฒนาส่วน
การพัฒนาตามหลักการบริหารทรัพยากรบุคคลที่
ต้องมุ่งเน้นการพัฒนาบุคลิกภาพสติปัญญาความรู้
ทักษะทัศนคติและประสบการณ์ เพื่อพัฒนา
ศักยภาพให้สามารถแสดงบทบาทอย่างเหมาะสม
ในการแก้ปัญหาความขัดแย้งของสังคมให้เกิด
ความสงบสุขร่มเย็น

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย

(๑) หนังสือ :

โคทม อาริยา. เอกสาร ๓๐ปี ๑๔ ตุลา. จดหมายข่าวประชาชน (๑ ตุลาคม ๒๕๔๖).

จางงค์ อติวัฒน์สิทธิ. สังคมวิทยาตามแนวพุทธศาสตร์. กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,
๒๕๔๕.

ฉานตรกรกิจารณ์. การบริหารทรัพยากรมนุษย์. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๔.

ประเวศ วะสี. สันติวิธีกับสิทธิมนุษยชน. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ, ๒๕๔๕.

- พระธรรมโกศาจารย์. **พุทธศาสนากับปรัชญา**. กรุงเทพมหานคร : อริณทร์พรีนติ้งกรุ๊ป, ๒๕๓๓.
- พระธรรมปิฎก. **ธรรมบุญชีวิต**. ฉบับปรับปรุง-เพิ่มเติมใหม่. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๐.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต). **ทศวรรษธรรมทัศน์พระปิฎกหมวดศึกษาศาสตร์**. กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๔๓.
- พระไพศาล วิสาโล. **การศึกษาเพื่อพัฒนาทรัพยากรมนุษย์**. เชียงราย : คณะครุศาสตร์สถาบันราชภัฏ เชียงราย, ๒๕๕๒.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). **คู่มือชีวิต**. กรุงเทพมหานคร : สหธรรมิก, ๒๕๕๖.
- พุทธทาสภิกขุ (เงื่อมอินทปญฺโ). **การศึกษาสมบูรณ์แบบ : คือวงกลมที่คุ้มครองโลกถึงที่สุด**. กรุงเทพมหานคร : อุษาการพิมพ์, ๒๕๔๙.
- ไพศาล วงศ์วรสิทธิ์. **สร้างสันติด้วยมือเรา : คู่มือสันติวิธีสำหรับนักปฏิบัติการไร้ความรุนแรง**. กรุงเทพมหานคร : กลุ่มประสานงานศาสนาเพื่อสังคม, ๒๕๓๓.
- มนตรี แสสนสุข. **ปุระชัย เปี่ยมสมบูรณ์**. พิมพ์ครั้งที่ ๑. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์อนิเมทกรุ๊ป, ๒๕๕๐.
- สำนักกระบังข้อพิพาท. **การจัดการความขัดแย้งกับการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท**. กรุงเทพมหานคร : บริษัทธนาเพรส จำกัด, ๒๕๕๐.
- เสริมศักดิ์ วิศาลาภรณ์. **ความขัดแย้งการบริหารเพื่อความสำเร็จ**. กรุงเทพมหานคร : บริษัทต้นอ่อนแกรมมี จำกัด, ๒๕๕๐.
- (๒) วิทยานิพนธ์/ดุษฎีนิพนธ์/สารนิพนธ์/รายงานการวิจัย :**
- โกศล เพ็ชรวงศ์. “พระพุทธศาสนากับการพัฒนาคน : ศึกษาเฉพาะกรณีผู้เข้ารับการฝึกอบรมหลักสูตรเตรียมผู้บริหารการศึกษาของสถาบันพัฒนาผู้บริหารการศึกษาวัดไร่ขิง”. **วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๓.
- ฉานตรกรวิจารณ์. “การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์เชิงพุทธ”. **วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต**. สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์. มหาวิทยาลัยรามคาแหง, ๒๕๕๐.
- ศักดิ์ดา ภาคจันทิก. “การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามหลักไตรสิกขาของพระสังฆาธิการอำเภอลำปลายมาศ จังหวัดบุรีรัมย์”. **วิทยานิพนธ์หลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗.
- ไอศูรย์อินทร์เพชร. “บทบาทพระสงฆ์ในการพัฒนาสังคมเฉพาะกรณีพระเทพสารคามุนี (แก้ว สวณฺโณโชโต)”. **วิทยานิพนธ์หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓.

(๓) วารสาร :

โชติชวัล พุกิจกาญจน์. “กระบวนการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์เชิงกลยุทธ์”. **วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ คณะบริหารธุรกิจมหาวิทยาลัยหัวเฉียวเฉลิมพระเกียรติ**, ปีที่ ๔ ฉบับที่ ๑ (มกราคม - มิถุนายน ๒๕๕๖).

พระเลิศพิพัฒน์ จันทบูรณ์ (แก้ววันทอง). “บทบาทของพระสงฆ์ในสังคมโลกาภิวัตน์”. **วารสารการศึกษาและพัฒนาสังคม มหาวิทยาลัยบูรพา**, ปีที่ ๗ ฉบับที่ ๒ (ปีการศึกษา ๒๕๕๕).

ลิขิต ชีรเวทิน. “ความขัดแย้งและการแก้ปัญหา”. **วารสารสถาบันพระปกเกล้า**, ปี ๒๕๕๓ เล่มที่ ๑. กรุงเทพมหานคร : สถาบันพระปกเกล้า, ๒๕๕๓.

สภาอาจารย์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์. **ทางออกของความแตกแยกของสังคมและการเมืองไทย**. เสวนาสภาอาจารย์ครั้งที่ ๘/๒๕๕๓, สภาอาจารย์ มหาวิทยาลัย สงขลานครินทร์. ปีที่ ๓๑ ฉบับที่ ๘ (๒๐ กรกฎาคม ๒๕๕๓). สงขลา : มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์, ๒๕๕๓.

สัณญา เคนาภูมิ. “การสร้างกรอบแนวคิดการวิจัยเชิงสำรวจทางรัฐประศาสนศาสตร์”. **วารสารวไลยอลงกรณ์ปริทัศน์ มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์**, ปีที่ ๓ ฉบับที่ ๒ (กรกฎาคม-ธันวาคม ๒๕๕๖).

_____. “ปรัชญาการวิจัย : ปริมาณ : คุณภาพ”. **วารสารรัฐศาสตร์และนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏกาฬสินธุ์**, ปีที่ ๓ ฉบับที่ ๒ (กรกฎาคม-ธันวาคม ๒๕๕๗).

_____. “การสร้างกรอบแนวคิดการวิจัยทางรัฐประศาสนศาสตร์โดยการคิดเชิงเหตุผล”. **ราชภัฏเพชรบูรณ์สาร สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบูรณ์**, ปีที่ ๑๖ ฉบับที่ ๑ (มกราคม-มิถุนายน ๒๕๕๗).

_____. “การสร้างกรอบแนวคิดการวิจัยทางรัฐประศาสนศาสตร์โดยวิธีการจัดการความรู้”. **วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี**, ปีที่ ๕ ฉบับที่ ๒ (กรกฎาคม-ธันวาคม ๒๕๕๗).

_____. “การสร้างกรอบแนวคิดการวิจัยเชิงปริมาณทางรัฐประศาสนศาสตร์จากการทบทวนวรรณกรรม”. **วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี**, ปีที่ ๓ ฉบับที่ ๑ (มกราคม-มิถุนายน ๒๕๕๗).

_____. “การสร้างกรอบแนวคิดการวิจัยด้วยทฤษฎีจากฐานราก”. **วารสารวิจัยและพัฒนา วไลยอลงกรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์ สาขามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์**, ปีที่ ๑๐ ฉบับที่ ๓ (กันยายน-ธันวาคม ๒๕๕๘).

(๔) สื่ออิเล็กทรอนิกส์ :

เกษียร เตชะพีระ. เราจะฝ่าความขัดแย้งทางการเมืองไปได้อย่างไร. แหล่งที่มา: <http://tuktadevil>.

- multiply.com/journal/item/9 [๑ พฤษภาคม ๒๕๕๙].
- ชมพู โกติรัมย์. ศาสตร์ว่าด้วยการระงับความขัดแย้ง. แหล่งที่มา: <http://www.thaipost.net/news/060409/2866> [๑ พฤษภาคม ๒๕๕๙].
- บวรศักดิ์ อุวรรณโณ. ฝ่าทางตันวิกฤติประเทศไทย ความขัดแย้งในประเทศไทย : สาเหตุ ผลกระทบ และ ทางแก้. แหล่งที่มา : http://www.net/blog/nhongkam_pangdin/2010/03/28/entry-1 [๑ พฤษภาคม ๒๕๕๙].
- ปานเดชา ทองเลิศ. การวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ (Human Resource Development : HRD) และการบริหารทรัพยากรมนุษย์ (Human Resource Management : HRM). แหล่งที่มา : <https://www.gotoknow.org/posts/441131%20%E0%B8%94%E0%B8%A3.%E0%B8%9B%E0%B8%B2%E0%B8%93> [๑ พฤษภาคม ๒๕๕๙].
- พระมหาหรรษา นิธิคุณยากกร. สันติวิธีบนเส้นทางสามแพร่งในสังคมไทยปัจจุบัน. แหล่งที่มา : <https://www.gotoknow.org/posts/350230>[๑ พฤษภาคม ๒๕๕๙].
- พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส. แนวโน้มบทบาทพระสงฆ์กับการเมืองไทยในสองทศวรรษ (๒๕๕๖-๒๕๗๖). รายงานการวิจัยหลักสูตรปริญญาโท สาขาสันติศึกษา, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. แหล่งที่มา,<http://www.ps.mcu.ac.th/?p=1493> [๑ พฤษภาคม ๒๕๕๙].

๒. ภาษาอังกฤษ

(1) Book :

- Desimone, R. L. Werner, J. M. & Harris, D.M.. **Human Resource Development**. 3rd ed. Fort Worth: Harcourt Brace College, 2002.
- Johnson, D.W.& Johnson,R.T.. **Cooperation and Competition : Theory and Research**. Edina,MN:Interaction Book, 1987.
- Sharp, Gene. **The Politics of Nonviolent Action**. Boston : Porter Sargent, 1973.